

BENCSIK PÉTER PHD

bencsik@hist.u-szeged.hu
adjunktus (SZTE BTK)

Csehszlovákia és Magyarország 1956-ban, illetve a CSKP reakciói a magyar forradalomra¹

— *Czechoslovakia and Hungary in 1956. Reactions of the CPCz
to the Hungarian Revolution* —

ABSTRACT Besides Hungary, Poland was also deeply shaken in 1956. The stalinist regimes were changed in both countries either by reforms or by revolution. Given that the self-management system had been built for years in Yugoslavia by then, a large reform area would have been created if Czechoslovakia joined these reforms and changes. My study aims at examining two topics. First, what were the reasons for the internal hardening of the Czechoslovak regime in the summer of '56 and how the year of 1956 became (as the French historian Muriel Blaive insisted in her book) a „missed opportunity” in Czechoslovakia. Although in the spring of 1956 social movements (of students and writers etc.) were as active in Czechoslovakia as in the two mentioned neighbouring countries, leaders of the Communist Party of Czechoslovakia (CPCz) were able to put these movements to an end. Secondly, I investigate the reactions of the Czechoslovak (and Slovak) party leadership and the state security to the Hungarian revolution in 1956. How the outbreak of the revolution was evaluated in Prague (and in Bratislava), what forces were mobilized to prevent spreading of the revolution to Czechoslovak territory and finally, to help the Hungarian stalinist forces and János Kádár's Hungarian Socialist Workers' Party (HSWP). These two topics are closely intertwined because the halting of the Czechoslovak thaw helped the CPCz's actions against the Hungarian revolution as well. It is also worth to say a few words about the reactions of the Czech and Slovak society, including the large Hungarian minority to these events.

KEYWORDS 1956, social movements, reform, revolution, Hungary, Czechoslovakia, international relations, state security, military, communist parties, CPCz, HSWP, Antonín Novotný, János Kádár

DOI 10.14232/belv.2017.1.7

<https://doi.org/10.14232/belv.2017.1.7>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Bencsik Péter (2017): Csehszlovákia és Magyarország 1956-ban, illetve a CSKP reakciói a magyar forradalomra. *Belvedere Meridionale* 29. évf. 1. sz. 77–92. pp
ISSN 1419-0222 (print)
ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

¹ Kutatásainkat az OTKA / NKFIH 115988 sz. kutatási pályázata támogatta. A levéltári kutatást Mitrovits Miklóssal (MTA BTK TTI) közösen végeztem, együtt szerkesztjük a megjelenés előtt álló kötetet is.

1956-ban Magyarország mellett Lengyelországban is jelentős megrázkódtatásra került sor. Mindkét országban a sztálinista rendszer mélyreható változására került sor, reformokkal és / vagy forradalmi úton. Mivel Jugoszláviában ekkor már évek óta folyt az öngazgatási rendszer kiépítése, egy összefüggő reformer övezet jöhetett volna létre, amennyiben Csehszlovákiában is hasonló változásokra került volna sor. Tanulmányomban két témakör vizsgálatára vállalkozom: Elsőként arra, hogy milyen okai voltak a csehszlovák rendszer belső megmerevedésének és miként vált 1956 (Muriel Blaive szavaival élve) elszalasztott lehetőséggé² Csehszlovákiában. Másodszor azt vizsgálom, hogyan reagált a csehszlovák pártvezetés és állambiztonság a magyar eseményekre: hogyan értékelték Prágában (és Pozsonyban) a forradalom kitörését, milyen eszközöket és erőket mozgósítottak a forradalom áttérjedésének megakadályozására, valamint a magyar sztálinista erők megsegítésére. A két témakör szorosan össze is függ egymással, hiszen a csehszlovák olvadás megállítása preventív intézkedésként elősegítette a forradalom hatásai ellen való fellépést is. Ezzel együtt érdemes kitekinteni arra is, milyen volt a cseh és szlovák társadalom, s benne a felvidéki magyarság reakciója az eseményekre.

Jelenleg folyó kutatásaink célja, hogy levéltári és egyéb primer források feltárásával és magyarra fordításával átfogó képet adjunk a magyar forradalom csehszlovákiai fogadtatásáról. Kutatásokat végeztünk a cseh Nemzeti Levéltár (Národní archiv), a Szlovák Nemzeti Levéltár (Slovenský národný archiv) a cseh Állambiztonsági Szolgálatok Levéltára (Archiv bezpečnostních složek), a prágai Katonai Levéltár (Vojenský historický archiv) és a cseh Külügyminisztériumi Levéltár (Archiv Ministerstva zahraničních věcí) különböző fondjaiban, illetve a Fórum Kisebbségkutató Intézetben is. A feltárt dokumentumok magyar fordításban, lábjegyzetekkel és bevezető tanulmánnyal kiegészítve várhatóan 2017 nyarán önálló kötetben is megjelennek.

Az olvadás második szakasza: az SZKP XX. kongresszusának hatásai

A sztálinista rendszer fellazulása, az olvadás néhány hónappal Sztálin halála után megindult Magyarországon és Csehszlovákiában is. Mindkét országban meghirdették az új szakasz (*nový kurs*) politikáját, amelynek során politikai ellentét, két „vonal” alakult ki. Igaz, e téren a különbség Magyarországon jóval nagyobb volt (Nagy Imre és Rákosi Mátyás között), mint Csehszlovákiában Antonín Zápotocký köztársasági elnök és Antonín Novotný első titkár között. Az új szakasz időtartama is jóval rövidebb volt a prágai vezetésben, mint Budapesten: Novotný hamar megszilárdította hatalmát. Kezére játszott az a tény is, hogy Gottwald halálával „új” emberként került a párt élére, míg Rákosival Magyarországon személyi folytonosság volt. Paradox módon azonban épp hazánkban rendült meg a jobban a diktatúra. Míg Csehszlovákiában az új szakasz rövid közjáték volt és a sztálinista rendszer gyorsan helyreállt, addig Magyarországon 1954 végéig „kettős hatalom” alakult ki, majd 1955 elejétől, Nagy Imre félreállítása után is inkább csak a restauráció szándékáról beszélhetünk, mint a megvalósulásáról. Míg Csehszlovákiában az olvadást fagyás követte (a koncepciók perек is folytatódtak), addig hazánkban egy meglehetősen elbizonytalanodott vezetés került vissza az ország élére, amely még a politikai elitet és a fennálló helyzetet nyíltan bíráló erőkkel szemben is csak gyenge retorziókkal mert élni: az írók és művészek memorandumának aláíróit legfeljebb a pártból való kizárással és munkahelyi elbocsátással sújtották.³

² BLAIVE 2001.

³ Az olvadás első szakaszáról a két országban lásd RAINER 1996. 509–540.; RAINER 1999. 9–140.; KAPLAN 2005. 63–240.; MITROVITS 2014. 91–111.

Az SZKP 1956 februárjában ülésező XX. kongresszusa tehát meglehetősen eltérő helyzetben találta Magyarországot és északi szomszédját. Hatása, következményei mégis meglehetősen hasonlók voltak Budapesten és Prágában. Hruscsov „titkos” beszéde széles körben ismertté vált, zavart keltett mindkét pártban, valamint vitákat gerjesztett a párt egyszerű tagjai között és a társadalom egészében egyaránt. Fokozódott a zömmel fiatalabb értelmiségiek aktivitása. Budapesten megélénkült a Petőfi Kör működése, Prágában a tavasz folyamán több egyetemi gyűlésre került sor, májusban megtartották az 1949 óta betiltott diákmajálist. Aktivizálódtak az írók, költők, akik az Írószövetségben és annak legalisan működő lapjában, az *Irodalmi Újságban* és cseh megfelelőjében, a *Literární novinyben* egyre kritikusabb hangot ütöttek meg. A követelések között szerepelt a rehabilitáció megkezdése, illetve folytatása, reformok megindítása, a sajtó szabadságának kérdése és a vezetés megújítása egyaránt. Novotny és Rákosi egyaránt számos kritikában részesült, a párt vezetésének zárt üléseitől kezdve a nyilvánosság előtt zajló vitáig. A CSKP, azaz Csehszlovákia Kommunista Pártja tagjai sürgették egy rendkívüli pártkongresszus összehívását is, amelyen a párt tisztázta volna politikai céljait, programját. Az erjedés mintha még gyorsabb is lett volna Csehszlovákiában; a pártkongresszus sürgetése mellett erre utalt az Írószövetség kongresszusa is, amely már áprilisban komoly bírálatokat fogalmazott meg a kulturális és (közvetve) a politikai vezetés ellen.⁴ Az írók kongresszusára később (augusztus folyamán) hazánkban is sor került.

1956 nyaratól kezdve az addig párhuzamosan zajló események helyett eltérő irányú fejlődés vette kezdetét a két országban. A Novotny-féle vezetés ismét meg tudta szilárdítani helyzetét, míg Rákosi megbukott. Június első felében összeült a CSKP országos konferenciája (tehát rendkívüli kongresszus helyett csupán egy átlagos, Csehszlovákiában gyakran megrendezett országos pártértekezletre került sor). Novotny persze nem bízta a véletlenre az események alakulását. Már májusban bejelentette, hogy az SZKP XX. kongresszusáról folyó viták véget értek. A pártkonferencia küldötteit gondosan választották ki, a reformer jelölteket visszaléptették, vagy zsarolással, fenyegetéssel a vezetés mögé sorakoztatták fel őket. Nem meglepő ezek után, hogy az értekezleten jelentős vitákra nem került sor. Az első titkár beszédében kiemelte az osztályharc fontosságát, a különféle „kártevők” (imperialista kémek és ügynökök, hazai diverzánsok, kulákok stb.) veszélyes aktivitását, akik ellen a biztonsági szervek további fellépésére szükség van. Kijelentette, hogy a Politikai Bizottság már a CSKP X. kongresszusa (1954 júniusa) után megkezdte a korábbi politikai perek felülvizsgálatát. A perekért való felelősséget részben a perek során kivégzett Rudolf Slánskýra, részben pedig Gottwald vejére, Alexej Čepičkára háritotta.⁵ Ezzel szemben Magyarországon Rákosi júliusi bukása után a reformok felgyorsultak. Az első titkárrá megválasztott Gerő Ernő meghirdette a „tisztá lap” politikáját, amely sok tekintetben a korábbi „új szakasz” programjának felújítása volt, egyes pontokon még annál is radikálisabb változásokkal. Más kérdés, hogy mivel Gerő épp annyira felelős volt az ötvenes évek torzulásaiért, mint Rákosi, az általa meghirdetett reformok nem keltettek túl nagy figyelmet és főleg nem kaptak társadalmi támogatást.⁶

A csehszlovák erjedés másodszori megállításának természetesen számos mélyebb oka volt. Szemben a magyar esettel nem bomlott meg a párt egysége, nem volt hiteles alternatív vezető sem a pártban. Zápotocký sem volt ilyen, hiába fűződött az ő nevéhez 1953-ban az új szakasz.

⁴ A csehszlovák 1956 tavaszi eseményekről lásd PERNES 2000. 595–609., PERNES 2009. 517–519.; BLAIVE 2001. 52–97.; KAPLAN 2005. 364–421.; BERKES 2007. 107–110.

⁵ BENCSIK 2016. 292–295. A csehszlovák rezsím megszilárdulásáról 1956 nyarán lásd: PERNES 2000. 609–614., PERNES 2009. 523–524.; KAPLAN 2005. 421–430.

⁶ Bővebben lásd BENCSIK 2009a.; BENCSIK 2009b.

Valójában a XX. kongresszus nem is okozott valódi megrázkódtatást; a csehszlovák sztálinizmus valódi válsága már 1953-ban lezajlott. Ekkor a lakossági elégedetlenség számos cseh városban tüntetéseket, megmozdulásokat eredményezett, amelyek közül a plzeňi munkásfelkelés volt a legerőteljesebb. Ezután viszont erős jóléti intézkedésekre került sor, amelyek jelentősen növelték az életszínvonalat és csökkentették a társadalmon belüli feszültségeket. Fontos volt az is, hogy Gottwald halála után látszólag új vezetés került az ország élére 1953-ban. Bár Zápotocký 1948-tól a kormány élén állt, Novotný pedig a prágai pártbizottság első titkára volt, mégis új embereknek számítottak. Az okok között meg kell említeni az ún. München-szindrómát is. 1938-ban a müncheni négyhatalmi (német, olasz, brit, francia) konferencia döntése a Szudétavidék elcsatolásáról olyan sokkot okozott a cseh (és kisebb mértékben a szlovák) társadalom számára, mint Trianon Magyarországon. A nyugati hatalmak diktátuma Nyugat-ellenességet és a Szovjetunió felé fordulást eredményezett. 1943-ban a csehszlovák (emigráns) kormány volt az első a később népi demokratikusnak nevezett országok közül, amely barátsági szerződést kötött a szovjetekkel – nem csak a háború tartamára, hanem húsz évre. Magyarországgal ellentétben azért sem volt szovjetellenes hangulat az országban, mert a Vörös Hadsereg valóban felszabadítóként érkezett, majd néhány hónappal a háború után ki is vonták Csehszlovákiából. Megszálló csapatok tehát nem voltak. A második világháború után a cseh és szlovák nacionalizmus erőteljesen fellángolt. A kisebbségek elleni fellépés igen hevesse vált. A németeket teljesen kitelepítették, s csak a (nyugati) nagyhatalmak ellenállásán múlott, hogy nem ez lett a sorsa a szintén üldözött magyarságnak. A kisebbségekkel szembeni fellépést a szovjetek támogatták leginkább; ez tovább erősítette Prága lekötölezettségét Moszkva mellett. Csak a szovjetektől remélhették, hogy megvédi őket a német revansztól (Németország kettészakadása után is élt a félelem, hogy az NSZK bosszút akar állni a kitelepítések miatt, s esetleg területi követelése is vannak).⁷ Ugyancsak élt a félelem a lengyel és magyar területi követelésektől (előbbieket az egykori tescheni hercegség cseh területen maradt részét, utóbbiak Szlovákia déli peremét követelhetnék volna vissza). Ugyancsak a (cseh) nacionalizmus erősödése okozta, hogy továbbra is rendezetlen maradt a cseh–szlovák viszony. Az önálló Szlovákia idején megerősödött a szlovák nemzeti érzés. A cseh pártok viszont továbbra is egy centralizált Csehszlovákiát akartak megteremteni 1945-ben. Eleinte a CSKP ugyan hajlott egy szlovák (fél)autonómia megadására, de amikor 1946-ban a választásokon a kommunisták Szlovákiában alulmaradtak, a cseh kommunistákban is felülkerekedett a központosítás igénye. Így minden reform és olvadás azzal a veszéllyel is járt, hogy a szlovák autonómia – sőt, szeparatizmus – kérdése ismét felmerülhet. Novotný különösen erős fenntartásokkal élt a szlovákokkal szemben, noha épp 1956 nyarán fogadott el a nemzetgyűlés egy alkotmánytörvényt, ami kibővítette a szlovák nemzeti szervek jogköreit. Végül, a szovjetellenesség szinte teljes hiánya és a Nyugatban való müncheni csalódás okozta azt is, hogy Csehszlovákiában volt a világon legmagasabb a párttagok aránya a lakosságon belül. Ez 1956 őszén, már a magyar forradalom kítőrése után játszott szerepet: a meggyilkolt, meglincselt ávosokról készült képek félelemmel töltötték el a csehszlovák kommunistákat, akik így a Novotný-rendszer védelmezőivé váltak.⁸

⁷ Valójában a Szudétavidék újbóli megszerzése sosem volt a nyugatnémet diplomácia, sőt még a kitelepített németek szervezeteinek célkitűzései között sem. Erről lásd AHONEN 2011. 32., 35. és 47.

⁸ A fent tárgyalt okok legalaposabb összefoglalását lásd BLAIVE 2001. 230–308. A francia szerző nézeteit érdemes összevetni azonban a kötet utószavával is, lásd PERNES 2001. 459–481. Az egész kötetet, illetve Blaive és Pernes nézeteit magyarul elemzi: Berkes 2007. A vitát cseh szempontból, de magyarul összefoglalja még TŰMA 2007. 80–82.; nyugati szemmel pedig: RUPNIK 1996. – A cseh nacionalizmus szerepéről lásd még: HEIMANN 2009. A cseh–szlovák viszonyról 1956-ban: RYCHLÍK 2012. 417–425.

Csehszlovákia és a magyar forradalom

Csehszlovákia pártállami vezetése különböző csatornákon tájékozódhatott a többi szocialista (népi demokratikus) országban zajló eseményekről. Így volt ez Magyarország esetében és 1956-ban is. A Magyar Távirati Iroda híreinél sokkal fontosabbak voltak a párt- és kormányközi információcserék, a csehszlovák diplomáciai testület (sőt, a Budapesten működő csehszlovák belügyi szervek⁹) munkatársai által küldött jelentések, illetve a cseh és szlovák sajtó helyszíni tudósításai. A forradalom napjai alatt a Magyar Dolgozók Pártja (majd az újonnan alakult Magyar Szocialista Munkáspárt) erejét a belső válság kötötte le, így november közepéig érdemben nem jutott idő és energia a testvérpártok közvetlen tájékoztatására. A második szovjet intervenció után a párt- és kormányközi információáramlás helyreállt. November 15-én csehszlovák párt- és kormánydelegáció utazott Budapestre. Október végén és november elején azonban a legfontosabb információforrás a budapesti csehszlovák nagykövetség és a Budapestre delegált újságírók voltak. A csehszlovák nagykövet posztján ekkor a szlovákiai magyar kommunista, Major István állt. Major már a két világháború között kommunista képviselő volt a prágai Nemzetgyűlésben, politikai megbízhatósága megkérdőjelezhetetlen volt. Nagy számban készült 1956-os jelentései ma is megtalálhatók a prágai külügyi levéltárban.¹⁰ A csehszlovák tudósítók közül a legfontosabb valószínűleg Zdeněk Hoření cseh újságíró volt, aki 1983–89 között a *Rudé právo*, a CSKP lapja főszerkesztőjévé is vált. Még novemberben is nagy mértékben támaszkodtak jelentéseire a CSKP KB Politikai Irodája (a Politikai Bizottságnak megfelelő szerv, csehül *Politické byro* – a továbbiakban PB-ként rövidítem) tagjai.¹¹ Ugyanilyen adatgyűjtést végeztek 1956. csehszlovákiai visszhangjáról a magyar külképviseletek munkatársai Prágában és Pozsonyban. Ennek iratanyaga azonban alig képződött, vagy pedig nagyrészt megsemmisült.¹²

A CSKP az MDP első reakcióihoz hasonló módon fogadta a forradalom hírért. Novotný már október 24-én Moszkvában tárgyalt. Az utazás oka még nem a magyar forradalom kirobbanása volt, hanem a lengyel válság tanulságainak megbeszélése. Gerőt is meghívták, de ő hosszú jugoszláviai útja és a növekvő feszültség miatt lemondta az utat. Hruscsov ellenforradalomnak tekintette az eseményeket. Magyarázata szerint: „Nem véletlen, hogy zavargásokra Magyarországon és Lengyelországban, nem pedig Csehszlovákiában került sor. Ennek az a magyarázata, hogy Csehszlovákiában összehasonlíthatatlanul magasabb az életszínvonal.”¹³ A CSKP első titkára 26-án önkéntes katonai egységek bevetését is felajánlotta Hruscsovnak, aki ezt elutasította.

A csehszlovák sajtó először 25-én tudósított a magyar forradalom eseményeiről, „Komoly események Magyarországon” címmel. Ugyanakkor már 24-én megjelent a *Rudé právo* címlapján egy állásfoglalás a magyar felkelés kapcsán. 25-én az események ismertetése mellett már jóval határozottabb állásfoglalást lehetett olvasni: „A különféle burzsoá elemek, nacionalisták,

⁹ Žáček 2016.

¹⁰ Archiv Ministerstva zahraničních věcí (a továbbiakban AMZV), TO-T (Teritoriální odbory – tajné) 1955–1959 Maďarsko, karton 1, obal 6. Události v Maďarsku. A csehszlovák külképviselet negyedéves összefoglaló jelentéseket is készített, így 1956. utolsó negyedéről is, lásd AMZV, TO-T 1955–1959 Maďarsko, karton 7, obal 1. A nagykövetség politikai jelentéseit lásd még AMZV, PZ (Politické zprávy) Budapest 1956.

¹¹ Národní archiv [a továbbiakban: NA], fond 1261/0/11 (Politické Byro ÚV KSČ 1954–1962), svazek [csomó, a továbbiakban: sv.] 122, archivní jednotka [őrzési egység, a továbbiakban: aj.] 155 (1956. november 19.), napirendi pont száma: [a továbbiakban: bod] 22.

¹² A fennmaradt sóvány, illetve az események után néhány hónappal készült iratanyagot elemzi: POPÉLY 2014. 206–208.

¹³ A moszkvai tárgyalásról készült csehszlovák feljegyzést magyarul közli: Hajdu 1992. Az eredeti dokumentumot lásd: NA, fond 1261/0/44 (Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného - II. část), kartón [doboz, a továbbiakban: kr.] 192, inv. č. [eltári szám] 455.

a dolgozó nép és a szocializmus nyílt és álcázott ellenségei mint patkányok bújtak elő ott földalatti üregeikből. Megkísérelték, hogy nyílt ellenforradalmi puccsot hajtsanak végre és véres összetűzéseket okoztak. Megkísérelték a lehetetlent – a történelem kerekének visszaforgatását és végül az országnak újra kapitalista járomba való hajtását.”¹⁴ Ez az álláspont változatlanul fennmaradt a forradalom teljes tartalma, majd a kádári hatalomátvétel időszakában egyaránt. A hivatalos csehszlovák értékelés – szemben a magyarral – egy pillanatra sem ingott meg és mindvégig ellenforradalomról, sőt hamarosan sovinszta, fasiszta elemekről, a régi úri reakció hatalmi törekvéseiről beszélt.

A CSKP PB-t már október 24-én délután 2 órakor összehívták a magyar események meg tárgyalására, annak ellenére, hogy Novotný első titkár Moszkvában tartózkodott. Hiányzott azonban Szlovákia Kommunista Pártja (SZLKP) első titkára, Karol Bacílek is, aki a pozsonyi pártvezetés egyidejű ülésén elnökölt. A prágai ülésen elsőként Rudolf Barák belügyminiszter számolt be a magyar eseményekről és a Szlovákiában bevezetett intézkedésekről. Ezután a PB tudomásul vette Jiří Hendrych beszámolóját a Titkárság azon intézkedéseiről, amellyel informálták a párt tagjait és a sajtót a magyar eseményekkel kapcsolatban. Az ülés másik napirendi pontjában határozatot hozott, hogy elhalasztja a kormány küldöttségének kínai útját (feltehetően összefüggésben a magyar forradalommal).¹⁵ Másnap, 25-én a PB ülésén Novotný, aki már haza is érkezett, beszámolt a testületnek moszkvai útjáról. Barák belügyminiszter felhatalmazást kapott a magyar–csehszlovák határon végrehajtandó „szükséges intézkedések” megtételére.¹⁶ Október 26-án a PB meghallgatta Novotný és Barák szóbeli beszámolóját a magyar helyzetről, ezt követően pedig határozott a belügyi erők készültségének 100%-osra való emeléséről (28-ától kezdve). Szükség esetén a Népi Milícia mozgósítása is elrendelhető volt a döntés értelmében.¹⁷ 29-én a CSKP PB levelet fogalmazott meg az MDP KV, illetve a magyar kormány számára. Mindkét levél reményét fejezte ki, hogy a fegyveres harc és a vérontás a magyar kormány 28-i nyilatkozata nyomán véget ér, s a népi demokrácia elleni támadást sikerül végleg visszaverni. Bár egyik levél sem használta az ellenforradalom szót, de a felkelőket ellenségeknek minősítette.¹⁸ A forradalom napjai alatt a magyar helyzetről szóló legfontosabb PB-ülés november 2-án este zajlott le, miután Novotný és Viliam Široký miniszterelnök hazaérkezett Bukarestből, ahol aznap tárgyaltak Hruscsovval. A két csehszlovák vezető a román fővárosban hozzájárult a szovjet intervencióhoz és másodszor is katonai segítséget ajánlott Hruscsovnak.¹⁹ A két vezető beszámolója után a PB határozatban rögzítette egyetértését azzal, hogy „minden szükséges intézkedést hajtsanak végre a népi demokratikus rendszer fenntartása érdekében Magyarországon” és „szükség esetén ezzel nem csak egyetértenek, hanem aktívan részt is vesznek abban”. Az ellenforradalom erősödése miatt felhatalmazták a honvédelmi és a belügyminisztert, hogy készítsék fel a fegyveres erőket a csehszlovák határok megvédésére. Megbízták Zápotocký köztársasági elnököt, hogy november 3-án a rádióban beszéljen a magyar (és az egyiptomi) helyzetről.²⁰

¹⁴ Pěvně cestou socialismu. *Rudé právo* 1956. október 24. 1.; Vážné události v Maďarsku. *Rudé právo* 1956. október 25. 1.; *Rozhodně a s jistotou*. Uo. 1–4. Magyarul: Szilárdan a szocializmus útján. *Új Szó* 1956. október 25. 1. (a cikk a *Rudé právo* előző napi írását néhány ponton kiegészítve jelent meg); Komoly események Magyarországon. *Új Szó* 1956. október 25. 3. illetve: Határozottan és biztosan. *Új Szó* 1956. október 26. 1–2.

¹⁵ NA, fond 1261/0/11, sv. 120, aj. 147. (1956. október 24.) Magyarul megjelent: BÉKÉS 2006. 299–301.

¹⁶ NA, fond 1261/0/11, sv. 120, aj. 150. (1956. október 25.), bod 1.

¹⁷ NA, fond 1261/0/11, sv. 119, aj. 146. (1956. október 26.), bod 4.

¹⁸ NA, fond 1261/0/11, sv. 120, aj. 147. (1956. október 29.), bod 22. A levelet címlapján közölte a *Rudé právo* és az *Új Szó* 1956. október 30-i száma is. (Előbbiben a magyar Hazafias Népfrontnak szóló levél is megjelent.)

¹⁹ JANEK 2007. 192.

²⁰ NA, fond 1261/0/11, sv. 120, aj. 151. (1956. november 2.), bod 1. Magyarul közli: Békés 2006. 301–302.

A csehszlovák sajtó és a CSKP a Nagy Imre-kormány intézkedéseit október 30-tól kezdte el bírálni. A többpártrendszer engedélyezését és a kormány koalíciós alapra helyezését egyöntetűen bírálták, ekkortól erősödött fel az a tendencia, hogy (ellenforradalmárok és banditák helyett) már egyértelműen horthysták és fasiszták jelenlétéről, szerveződéséről és Magyarországra való hazautazásáról tudósítottak. Zápotocký beszéde is ebben a szellemben hangzott el november 3-án; ebben az államfő természetesen már élesen elítélte a Nagy-kormány újabb bejelentését is (a semlegességről és a Varsói Szerződésből való kilépésről). Hruscovnak az életszínvonalra való október 24-i utalásával összhangban Zápotocký hangsúlyozta, hogy az ország gazdasági alapja szilárd, jellemzői közé tartozik az „életszínvonal megjavítása”, az ellátás garantált volta és az árleszállítások is. Ilyen körülmények között a politikai rendszer is szilárd marad – sugallta.²¹

A CSKP PB ezt követően december közepéig minden hétfőn tárgyalt a magyar eseményekről. Ezek már inkább a Magyarországnak nyújtott segítségről szóltak, így később fogom tárgyalni őket. Politikai szempontból fontos volt azonban még a CSKP KB ülése, amely december 5–6-án szintén megtárgyalta a magyar eseményeket. Az ülés fő előadója Novotný volt, aki *A jelenlegi nemzetközi helyzet és a pártunk munkájára vonatkozó következtetések* címmel tartott referátumot. Huszonhat további felszólaló után a KB elfogadta határozatát, amely ellenforradalmi puccskísérletnek nevezte a magyar eseményeket: „Ezt a puccskísérletet a szervezett magyar ellenforradalmi erők felforgató tevékenységükkel már régen előkészítették a tőkés országok általános segítségével, szoros kapcsolatban a kapitalista országok kémszolgálateival. A reakció az ellenforradalmi puccs kirobbantása érdekében visszaélt a magyar lakosság széles rétegeinek jogos elégedetlenségével, amelyet a Magyar Dolgozók Pártja volt vezetőségének és a magyar kormánynak tevékenységében felmerült komoly hibák okoztak.”²² Ezzel a CSKP KB lényegében ugyanarra az álláspontra helyezkedett, mint vele egyidejűleg az MSZMP IKB (december 2–5. közötti ülésén); a Kádárék által megállapított négy ok közül azonban a csehszlovák szövegből hiányzik a Nagy Imre-kör tevékenységére való utalás. A hasonlóságok nyilván nem véletlenek: a két párt közötti egyeztetés vagy akár szovjet nyomás is állhat mögöttük. Feltűnő ugyanakkor, hogy a CSKP mennyivel nyilvánosabban működött az MDP-nél, illetve az MSZMP-nél. A magyar gyakorlattal szemben a KB ülés felszólalásait (sokszor teljes szöveggel) a napilapok is közölték.²³

Szlovákia Kommunista Pártja külön is tárgyalt a magyar eseményekről. Bár a SZLKP a CSKP alárendeltségébe tartozott, önálló szervei voltak, melyek gyakran üléseztek is. A magyar forradalom Csehszlovákián belül érthető okokból Szlovákiát érintette jobban (földrajzi és nemzetiségi szempontból egyaránt). Mivel a szlovák vezetés reakcióit alaposan feltárta már Popély Árpád, Kiss József, Jan Pešek és Juraj Marušiak,²⁴ e helyütt ezekre csak röviden utalok. A magyar (és a lengyel) helyzet, az ottani lapokban megjelenő hírek hatására még a forradalom kitörése előtt

²¹ *V pevné jednotě pújdeme dále cestou socialismu a lepšicho života*. Rudé právo, 1956. november 4. 1. Magyarul: *Szilárd egységben a szocializmus és a jobb élet útján*. Új Szó, 1956. november 5. 2.

²² NA, fond 1261/0/1 (Zasedání ÚV KSČ 1945–1962), sv. 52, aj. 55. (1956. december 5–6.) A határozatot közölte még: *Rudé právo* 1956. december 8. 1.; Új Szó 1956. december 9. 1–2. A CSKP KB üléséről lásd még Hajdu 1993.

²³ Novotný expozéját lásd Rudé právo, 1956. december 9. 3–4., magyarul: Új Szó, 1956. december 9. 1–5. [!]; a felszólalók mondanóját közölte: Rudé právo, 1956. december 11. 3–4., magyarul: Új Szó, 1956. december 11. 5–7. Nem felel meg tehát a valóságnak Hajdu Tibor azon közlése, hogy „A sajtó az ülésről csak egy kommunikét közölt és Novotný első titkár referátumának Magyarországgal foglalkozó részét. A referátum teljes szövege és a vita nem jelent meg nyomtatásban”. Lásd HAJDU 1993. 126. Ezzel szemben a pártaktívák számára a beszédet még magyarul is kiadták füzetformátumban is. Egy példánya megtalálható a SZLKP archívumában is: Slovenský národný archív [a továbbiakban: SNA], fond ÚV KSS, kr. 1836. A KB plénumának 1956. december 12–13-i ülése.

²⁴ PEŠEK 1993. 430–442.; KISS 2006. 3–20.; POPÉLY 2006. 57–74.; POPÉLY 2014. 209–223.; MARUŠIAK 2007. 58–103.

korlátozni kezdték a két szomszédos országból származó sajtóterméket terjesztését.²⁵ Október 24-én rendkívüli ülést tartott a szlovák párt Irodája,²⁶ ahol elfogadták a kerületi és járási párt-szerveket informáló távirat tartalmát (amely ellenforradalomnak minősítette az eseményeket), illetve egyelőre minden magyar sajtótermék behozatalát megtiltották.²⁷ A helyzet súlyosságát mutatja, hogy a SZLKP Irodája 29-én ismét rendkívüli ülést tartott. Itt a felvidéki magyar lakosság körében végzendő agitációról, a vidéki pártszervek részére összehívott október 31-i tanácskozás előkészítéséről és a Magyarországról érkező kommunista funkcionáriusok megsegítéséről esett szó.²⁸ November 2-án a Titkárság toborzást hirdetett az állambiztonsági szervekbe, elsősorban olyanok jelentkezését várva, akik jól beszéltek magyarul és szlovákul is. Döntöttek arról, hogy a határ menti járásokból élelmiszer-szállítással nyújtanak segítséget Magyarországnak. Ugyanitt olvasható egy érdekes beszélgetés a Szlovákiába menekült Kossa Istvánnal is, aki Gerő október 25-i leváltását puccsnak, Nagy Imrét pedig „likvidátornak” tekintette.²⁹ Az Iroda és a Titkárság a második szovjet intervenció után már kevesebb figyelmet fordított a magyar eseményekre, elsősorban a segítségnyújtásra és a propagandára, sajtóra koncentrált. Decemberben ugyanakkor már számvetés is készült: felmérték a párt tevékenységét és vezető szerepének érvényesülést Szlovákiában a magyar, lengyel és szuezi események idején. Ennek keretén belül hosszabb elemzés készült a magyar „ellenforradalom” okairól és előzményeiről is.³⁰ A CSKP KB ülése után pár nappal a SZLKP KB plénuma is összeült. Az ülésen a magyar forradalmat érintő felszólalások az első napirendi ponthoz kapcsolódtak, amelynek tárgya Karol Bacílek első titkár beszámolója volt a CSKP KB üléséről. A beszéd és a hozzászólások is a CSKP vonalát tükrözték a kérdésben.³¹

Csehszlovákia párt- és állami vezetői közül szinte minden fontos személy megszólalt a nyilvánosság előtt is. A legkorábbi ezek közül Zápotocký köztársasági elnök már idézett november 3-i beszéde volt. A többi megnyilvánulásra azonban már a magyar forradalom leverése után került sor. A Nemzetgyűlés külügyi bizottságában Václav David külügyminiszter értékelte az őszi nemzetközi eseményeket. A magyar vezetés komoly hibákat követett el, szögezte le a tárca vezetője, de a dolgozó tömegeket „félrevezették”, s ennek következtében a fasiszták és az „ellenforradalmi bandák borzalmas őrzöngése” következett Magyarországon. Nagy Imre kormányára széthullott, csupán a „magyar népet nem képviselő maroknyi ember” volt. David ezért legitimnek tekintette a Kádár-kormányt, s így az annak kérésére bevonuló szovjet hadsereg is „mindig teljes mértékben tiszteletben tartotta a magyar kormány akaratát”.³²

A november 7-i ünnepek is alkalmat nyújtottak a pártvezetés véleményének kifejtésére. Vezérszónokként Prágában Viliam Široký miniszterelnök, Brnoban Rudolf Barák belügyminiszter, Pozsonyban pedig Karol Bacílek, a SZLKP első titkára lépett a mikrofon elé. „Ha sikerültek volna a reakció tervei, [...] Magyarországból hamarosan fasiszta állam lett volna, a nemzetközi

²⁵ SNA, fond ÚV KSS, kr. 143., a SZLKP Titkárság 1956. október 19–20-i ülése.

²⁶ Az Elnökségnek, azaz a Politikai Bizottságnak megfelelő szerv.

²⁷ SNA, fond ÚV KSS, kr. 932., a SZLKP Iroda 1956. október 24-i ülése. A magyar nyelvű sajtó ügye később is foglalkoztatta a szlovák pártvezetést. A Titkárság november 16-án korlátozta a magyarországi sajtótermékek behozatalát és terjesztését, ugyanakkor az Iroda ugyanaznap arról döntött, hogy valamelyest megemelik a Szlovákiában kiadott magyar hetilapok és folyóiratok példányszámát; emellett új hetilapot is megjelentetnek *A Hét* címmel. Uo. kr. 144. (Titkárság, november 16.) és kr. 933. (Iroda, november 16.)

²⁸ SNA, fond ÚV KSS, kr. 933., a SZLKP Iroda 1956. október 29-i ülése.

²⁹ SNA, fond ÚV KSS, kr. 143., a SZLKP Titkárság 1956. november 2-i ülése.

³⁰ SNA, fond ÚV KSS, kr. 934., a SZLKP Iroda 1956. december 7-i ülése.

³¹ SNA, fond ÚV KSS, kr. 1836., a SZLKP KB 1956. december 12–13-i ülése. Bacílek beszédének egy része megjelent: *Új Szó*, 1956. december 17. 2. és 4. Számos felszólalást is közölt vagy összefoglalt a lap. Ezeket lásd: *Új Szó* 1956. december 19. 5–6., 1956. december 20. 3., 1956. december 21. 5.

³² A beszédet közli: *Rudé právo* 1956. november 7. 5.; magyarul: *Új Szó* 1956. november 8. 2.

imperializmus háborúra uszító erőinek eszköze [...] elsősorban Csehszlovákia ellen” – riogatta hallgatóit Široký. Barák így értékelt: „A történelem kerekét nem lehet visszaforgatni”. Magyarországon a „volt fasiszták, horthysta tisztek, kitelepített grófok és kapitalisták jutottak szóhoz”, s ezek a szereplők hosszú időn át készítették elő az „ellenforradalmi puccsot”. Davidot is beleértve valamennyi szónok szájából elhangzott az alábbi jelszó: „Örök időkre a Szovjetunióval!” Szintén többen felidéztek Klement Gottwald híres jelszavát: „A köztársaságot nem engedjük felforgatni!” A beszédek hangsúlyozták, hogy a magyar vezetés által elkövetett hibák Csehszlovákiában nem fordulnak elő, a reakció mesterkedései pedig nem érhetnek célt.³³

December elején, a kádári konszolidáció még mindig nehéz időszakában újabb nyilvános értékelések hangzottak el. A Nemzetgyűlés ülésén Široký, a CSKP KB plenumán Novotný, a SZLKP KB ülésén pedig Bacílek szólt (többek között) ismét a magyar eseményekről. A beszédek hangneme nem változott. A forradalom résztvevőiről, eseményeiről terjesztett hazugságokat azonban ekkor már az anyagi segítségnyújtásról szóló hírek, illetve az érezhető megkönnyebülés is színesítette.³⁴ A csehszlovák diplomaták is gyakran felléptek a nemzetközi fórumokon, kifejtve az ország hivatalos álláspontját. Elsősorban az ENSZ közgyűlésén, a magyar kérdés vitájában nyílt erre tér, ahol a prágai kormány delegációját Václav David külügyminiszter vezette. A csehszlovákok természetesen a szovjetekkel együtt szavaztak, sőt az ENSZ megfigyelőit még saját országukba sem engedték be. Az ENSZ-ben folyó vitáról a csehszlovák lapok is részletesen beszámoltak, de a világszervezet lépéseit a magyar belügyekbe való illetéktelen beavatkozásnak minősítették; emellett az USA-t a csehszlovák belügyekbe való beavatkozással is vádolták.³⁵

A politikai reakciók mellett nagyon fontos katonai és belügyi–állambiztonsági intézkedésekre is sor került. Ezeket a fent ismertetett politikai döntések alapozták meg. Október 24-én Barák belügyminiszter titkos parancsban – a lengyel és a magyar helyzetre hivatkozva – fokozott éberségre szólította fel a belügyi erőket, egyúttal 50%-os készültséget rendelt el a szlovák területeken és megerősítette a magyar és a lengyel határ védelmét.³⁶ A CSKP PB döntése – mint láttuk – 26-án elrendelte a készültségi szint 100%-osra emelését (október 28-i hatállyal). November 3-án újabb titkos parancsban a belügyminiszter előírta, hogy mik a BM feladatai „provokációk esetén”.³⁷ A középületek őrzését már október 25-én megerősítették, a járőrök gépfegyvert kaptak. A belügyi erők számítottak arra, hogy október 28-án, Csehszlovákia 1918-as megalakulásának évfordulóján megmozdulásokra kerülhet sor. Ennek előestéjén a Vencel téren le is tartóztattak néhány személyt, akik rendszerellenes jelszavakat skandáltak. Ugyancsak 27-én Jičín közelében 8 fő megtámadott egy lőszerraktárt. Az akciót gyorsan felszámolta a csehszlovák néphadsereg. Október 27–28. éjjelén a biztonság kedvéért a legfontosabb csomópontokra tankokat vezényeltek ki. Október 31-én a csehországi Nymburkban diákok készítettek rendszerellenes feliratokat. Az

³³ Široký beszédét lásd: *Rudé právo* 1956. november 8. 1–2., magyarul: Új Szó 1956. november 9. 2.; Barák beszéde: Archiv bezpečnostních složek [a továbbiakban: ABS], A2 1-1979.; Bacílek beszédének összefoglalója: Új Szó 1956. november 9. 2. – Gottwald jelszaváról lásd Bencsik 2016. 273. és 395.

³⁴ Široký december 1-i parlamenti expozéját lásd: *Rudé právo* 1956. december 2. 2., magyarul: Új Szó 1956. december 2. 1–3.; Novotný december 5-i referátumát lásd: NA, fond 1261/0/1, sv. 52, aj. 55. Megjelent: *Rudé právo* 1956. december 9. 3–4., magyarul: Új Szó 1956. december 9. 1–5.; Bacílek beszámolóját lásd: SNA, fond ÚV KSS, kr. 1836. Rövidítve közli: Új Szó 1956. december 17. 2–4.

³⁵ A témáról bővebben: VAJDA 2006a, főleg 35., 38–43.

³⁶ 108/1956. titkos belügyi parancs. *Tajný rozkaz Ministerstva vnitra*. 1956. évf. 105. sz. (1956. október 24.) 283–286. ABS, A 6/3-1047.; Interneten: http://www.upn.gov.sk/data/projekty/rozказы-mv/TRMV_105_56.pdf

³⁷ 118/1956. titkos belügyi parancs. *Tajný rozkaz Ministerstva vnitra*. 1956. évf. 115. sz. (1956. november 3.) 310–313. ABS, A 6/3-1057.; másik lelőhelye: ABS, H-669-3.

elkövetők kiléte hamarosan kiderült, később el is ítélték őket.³⁸ A fokozott belügyi készség november 20-ig állt fenn.³⁹

Az emelt szintű készség a hadseregre is kiterjedt már október 24-től kezdve. Később a nemzetvédelmi minisztérium kollégiumának ülésén döntöttek arról, hogy minden mobilizálható egységet a szlovák–magyar határra kell átcsoportosítani.⁴⁰ Gondot jelentett, hogy a baráti Magyarország irányába nem készült védelmi terv, így improvizálni kellett. Ráadásul a Szlovákiára kiterjedő katonai körzetben nem is voltak teljes létszámra feltöltött elsővonalbeli csapatok. Ennek során behívták a tartalékosokat, ám csak a csehekét és szlovákokat – a magyar és a lengyel nemzetiségű személyeket megbízhatatlannak tartották. A Csehszlovák Néphadsereg október 31-ére befejezte a magyar határra való felvonulást, többek között 280 tankkal együtt (ezek száma november 10-ére 358-ra emelkedett). A csapatok koncentrálása a pozsonyi hídfőben volt a legnagyobb. „Minden arról tanúskodik, hogy ez volt a Varsói Szerződés keretén belül a fegyveres erők fellépésének első összehangolása” – állapította meg a Bílek – Pilát szerzőpáros 1996-ban, hiszen a román erők is így zárták le a határt, míg a szovjetek a magyar–osztrák határon tették ugyanezt. A fokozott készség november 14-től fokozatosan szűnt meg.⁴¹ S bár a visszaemlékezésekben rendre felbukkan, hogy a csehszlovák egységeket bevetettek volna a magyar forradalom leverése során (vagy legalábbis az, hogy a szovjet csapatok Csehszlovákián át is vonultak volna Magyarországra),⁴² de a levéltárak anyaga mindezt semmilyen módon nem támasztja alá. Mint ismeretes, 1945 végén a Vörös Hadsereg kivonult Csehszlovákiából, s 1968-ig nem is voltak szovjet csapatok az országban. Így akár egy átvonulásnak is komoly forrásanyagot kellett volna generálni, de ennek semmi nyoma nincs. Legfeljebb propagandisztikus megszólalásokat találhatunk, mint például Vladimír Koucký, a *Rudé právo* főszerkesztője egy 1957 márciusi beszédében: „ha a szovjet hadsereg valamely okból nem tudott volna a segítségére sietni, mi magunk nyújtottuk volna ezt a segítséget a magyar munkásosztálynak”.⁴³

A magyar forradalom kezdetétől fogva fokozott aggodalom jellemezte a párt- és a belügyi vezetés tevékenységét. A forradalom Csehszlovákiára való áttérjedését minden eszközzel meg kellett akadályozni. Az állambiztonság ezért fokozta aktivitását, a lakosság megfigyelését. Az ügynöki jelentések különösen a leginkább veszélyesnek tartott csoportokra koncentráltak. Ezek közé tartoztak az osztályellenségek, az egyházi személyek, és természetesen a Magyarországgal szomszédos határvidék, a túlnyomórészt magyarok által lakott terület lakossága. A már publikált tanulmányok, valamint a levéltári források áttekintése alapján megállapítható, hogy a cseh, szlovák és a magyar lakosság között sokkal kevésbé nemzetiségi alapon oszlottak meg a vélemények a forradalom megítélése terén, mint gondolnánk. Természetesen a magyarok között volt a legtöbb pozitív vélekedés, de köztük is voltak ortodox kommunista nézeteket valló személyek.

³⁸ PERNES 1996. 514–515.; JANEK 2007. 190–191.; BUKOVSZKY 2006.; BUKOVSZKY 2007. 82–83.; intézkedési tervek és a belügyi erők erkölcsi-politikai állapotáról szóló jelentések: ABS H-669-3.

³⁹ 31/1956. titkos belügyi parancs. *Tajný rozkaz Ministerstva vnitra*. 1956. évf. 128. sz. (1956. november 20.) 333–334. ABS, A 6/3-1070. Lásd még: Pernes 1996. 525.

⁴⁰ Vojenský historický archiv [a továbbiakban: VHA], fond MNO (Ministerstvo národní obrany), 1956, SM/KM, 1/10–2. A nemzetvédelmi minisztérium kollégiumának rendkívüli ülése, 1956. október 29. Idézi: BÍLEK 1993. 55–63. (Mivel a VHA-ban a kutatásokat nem én végeztem, ezért e tanulmányban ennek iratanyagára nem hivatkozom, a legfontosabb katonai intézkedéseket a szekunder források alapján ismertetem.)

⁴¹ Bílek–Pilát 1996. 505–509. (idézet: 508.) A rendkívüli intézkedéseket a magyar–csehszlovák államhatáron véglegesen december 20-án szüntették meg, lásd 143/1956. titkos belügyi parancs. *Tajný rozkaz Ministerstva vnitra*. 1956. évf. 140. sz. (1956. december 20.) 353. ABS, A 6/3-1082.

⁴² KMECZKÓ 1994. 12–14.; BALASSA 1994. 20.; MOLNÁR 2010. 99–100. stb.

⁴³ Idézi PEŠEK 1993. 433–434.

De a cseh, sőt, a revízió veszélyével riogatott szlovák lakosság körében is gyakoriak voltak a szovjetellenes, s így a forradalmat támogató megnyilvánulások. Kevésbé ismert például, hogy 1968-hoz hasonlóan már 1956-ban is előfordult Prágában, hogy a szovjet intervenció után egy vörös csillagra horogkeresztet festett fel valaki.⁴⁴ De Pozsonyban is elterjedt a jelszó, hogy november 7-én „fordulatot várunk”, s ennek oka nem is a „nagy októberi szocialista forradalom” ünnepe volt, hanem az amerikai elnökválasztás lezárulta, ami után Washington több figyelmet fordíthat Közép-Európára. Igaz, november közepére az antikommunista hangnem jelentősen tompult.⁴⁵

A nemzetiségi kérdés fontos szerepet játszott a magyar forradalom csehszlovák kezelésében is. Nem csak kisebbségi (szlovák–magyar) problémát jelentett, hanem a cseh–szlovák viszony kérdései alapvetően befolyásolták. A csehek attól féltek, hogy az események Szlovákia elszakadási kísérletéhez is vezethetnek. Ugyanakkor a csehek és a szlovákok együttesen tartották a magyar revíziós szándékoktól is. A sajtó be is számolt a magyar irredentizmusról, ami egyébként egyáltalán nem volt jellemző a magyar forradalomra. A CSKP és a SZLKP propagandája azonban hatásosan élt a dezinformáció eszközével. Végül épp az így felkeltett és megerősített félelem járult hozzá ahhoz, hogy a szlovák társadalom kezdeti szimpátia után érzelmileg szembefordult a magyar forradalommal, ami segítette a kommunista vezetés helyzetének további stabilizálódását. A magyar újságok behozatalának megtiltása mellett a magyar határt is lezárták, Szlovákiát elzárták az idegenforgalom elől. Számos jele volt a magyarellenes nacionalizmus erősödésének is.⁴⁶

A magyar kisebbség helyzetére kutatásaink nem terjednek ki, de a teljesség kedvéért röviden összefoglalom a szakirodalom eddigi megállapításait. A szlovákiai magyarokat váratlanul érte a forradalom, de kezdetben reménykedtek Csehszlovákia demokratizálódásában. Mivel a magyarság még élénken emlékezett az egy évtizeddel korábbi jogfosztottság éveire, a megfélemlítés miatt tömeges megmozdulások nem is voltak. A magyarok zöme passzív maradt. Csak elszórt, jelképes gesztusokkal fejezték ki a forradalom támogatását: a magyar himnusz eléneklésével, eleinte nemzeti színek, november 4-e után pedig fekete szalag kitűzésével, gyászszünetekkel. Kis számban, de voltak olyanok is, akik próbáltak átkelni a határon, hogy bekapcsolódjanak a forradalmárok küzdelmeibe is. A csehszlovák határőrség keményen fellépett az illegális határátlépőkkel szemben; ennek során halálos áldozatokat is eredményező fegyverhasználatra is sor került. A Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesületét (Csemadok) szoros pártfelügyelet alá helyezték, pontos instrukciókkal látták el. Október 29-én a Csemadok nyilatkozata el is ítélte a magyar eseményeket⁴⁷ (ennek hatására a tagság 10%-a kilépett a szervezetből, kifejezve egyet nem értését). A magyarság vezetői azzal a jelszóval hangoztatták lojalitásukat, hogy „1956 már

⁴⁴ Ez természetesen nem a náciizmus melletti kiállásként értelmezhető, hanem a náci és a kommunista diktatúra lényegi azonosságára tett utalásként.

⁴⁵ A téma legfontosabb szakirodalmi forrása: PERNES 1996. 516–525. Bőséges tallózás olvasható a lakosság véleményéről Juraj Marušiák tanulmányában is, lásd MARUŠIAK 2007. 74–98. Ennek tanúsága szerint a szlovákok között is többségben voltak az antikommunista állásponton állók. Számos ügynöki jelentést, lehallgatott telefonbeszélgetést őriznek a prágai állambiztonsági levéltárban, lásd: ABS H-669-2. Szlovákiában pártvonalon a jelentések Pavol Davidnál, a SZLKP KB titkárnál futottak össze, lásd SNA, ÚV KSS, fond P. David, kr. 2252., aj. 39. (ebben az anyagban szlovákiai és magyarországi jelentések is találhatóak). Sok hangulatjelentést, lakossági véleményt idéz még BLAIVE 2001. 294–299.; KAPLAN 2005. 486–578.; egyházi személyek megfigyeléséről: HAĽKO 2006. 161–175.

⁴⁶ KMECZKÓ 1994. 14–15.; JANEK 2007. 188–189.; MARUŠIAK 2007. 81–82. A szlovák szerző azonban a szlovákellenes magyar megnyilvánulásokról is beszámol. Érdekes jelenség viszont, hogy november 4-e után Szlovákiában voltak olyan hangok, akik határmódosítást követeltek Csehszlovákia javára, vagy akár egész Magyarországot csatlósát északi szomszédjához. Lásd BUKOVSKÝ 2007. 342.

⁴⁷ A nyilatkozatot közli: Új Szó 1956. október 30. 2.

nem 1938”. A pártvezetés is úgy értékelte, hogy a magyarság többsége „jó csehszlovák hazafiként” viselkedett. Így a magyarságot jelentős megtorlás nem is sújtotta.⁴⁸

A magyar sajtót, elsősorban a SZLKP napilapjaként működő Új Szót szigorú irányítás alá vonták. A lapban csak olyan cikkek jelenhettek meg, amit a pártvezetés jóváhagyott. Minden cikket a nyomdába adás előtt szlovákra fordítva be kellett mutatni a SZLKP illetékes szerveinek; erőteljes előzetes cenzúra működött tehát. Gyakori volt az is, hogy a lap a CSKP napilapjának, a *Rudé právonak* az előző napi (néha akár aznapi) cikkeit is közölte fordításban. A lapban ennek megfelelően csak a CSKP hivatalos vonalának megfelelő cikkek jelenhettek meg. Kezdetről fogva ellenforradalomként ábrázolták az eseményeket. Október végétől egyre több magyar üzemi kollektíva állásfoglalását, nyílt levelét közölte az Új Szó. Ezek természetesen megrendelt írások voltak, s a hivatalos iránynak megfelelően élesen elítélték a magyarországi „népellenes, reakciós, ellenforradalmi puccskísérletet”. Az Új Szó teljes mértékben a kommunista propaganda szócsöve lett, ezzel próbálva meg befolyásolni a felvidéki magyarságot. A lappal egyébként nem csak a felvidéki magyarokat, hanem az anyaországiakat is befolyásolni próbálták. Ennek érdekében október 28-tól november 11-ig, majd 20-ától december 2-ig összesen huszonöt különszáma is megjelent a lapnak, amit Magyarországon terjesztettek.⁴⁹ Ezekben (de a rendes lapszámokban is) jelentek meg propaganda-jellegű karikatúrák, valamint írások. Ezek mind azt sugallták, hogy a régi nagybirtokosok, gyárosok visszatérnek Magyarországra, s a horthysták és az egyház (Mindszenty) által vezetett magyar reakció a fehérterrort élesíti újra az országban. Tipikus címek a november 3-i különszámból: „Szabadon garázdálkodnak az imperialista ügynökök”; „Gyülekeznek a döggesejük és a hiénák”; „»Mulat« a magyar ellenforradalom”. Utóbbi képen a visszatért urak emelik pezsgőspoharukat a rajz másik felén lincselő alakra.⁵⁰

A propaganda természetesen nem csak a magyar kisebbséget célozta meg. Hasonló írásokat közölt a *Rudé právo* és a pozsonyi *Pravda* is, amivel a cseh és szlovák lakosságot akarták megnyerni. Jórészt sikerrel. Ahogy már említettem, a párttagok magas aránya miatt sokan megrémültek azoktól a (csehszlovák sajtó által eltúlzott) hírektől, hogy Magyarországon meglincselik a kommunistákat. Három nyelven, csehül, szlovákul és magyarul készültek azok a propagandaplakátok is, amelyeket a prágai katonai levéltárban találtunk meg.⁵¹ A képi propaganda fő sajátossága, hogy igyekezett a forradalom résztvevőit reakciós, fasiszta, vagy legalább lumpen elemeknek feltüntetni. Az egyik plakáton egy sötét alak látható, aki éppen lángba borítja a Magyar Nemzeti Múzeum épületét. A plakát felirata: „Az ellenforradalmi bandák barbár módon felgyújtották a Nemzeti Múzeum épületét és géppisztolyokkal és gépfegyverekkel lőtték a tűzörség tagjaira és a katonákra, akik igyekeztek megmenteni a magyar nép tulajdonát képező értékeket.” A forradalom idején a Nemzeti Múzeum épülete tényleg kiégett, felbecsülhetetlen természettudományi értékek, köztük a világ egyik legnagyobb ásványgyűjteménye ment veszendőbe. A tüzet azonban nem szándékos gyújtogatás, hanem a Rádió épülete körüli harcok, konkrétan (feltehetően szovjet) tüzérségi belövés okozták.⁵² Az Új Szó november 27-i különszáma is igyekezett erő-

⁴⁸ A magyar kisebbség 1956-os szerepéről, tevékenységéről bővebben lásd: SZESZTAY 2003. 36–44., 66–73.; SIMON 2006. 41–55.; VAJDA 2006b 33–45.; VAJDA 2010. 85–92.; JANEK 2007. 192–195.; POPÉLY 2014. 218–223.; a megtorlásról visszaemlékezések alapján lásd még: BALASSA 1997. 25–33.

⁴⁹ E lapszámok feltehetően már csak a somorjai Fórum Intézetben találhatók meg. Az Új Szó rendes, illetve különszámainak elemzését lásd: POPÉLY 2016a, 2016b, 2016c.; visszaemlékezéséért: ZSILKA 1994.

⁵⁰ Új Szó különszám, 1956. november 3. 2. Mindszenty csehszlovák megítéléséről lásd még VAJDA 2010. 89–91.

⁵¹ Ezeket a hamarosan megjelenő kötetünk mellékletében közzé fogjuk tenni.

⁵² NAGY 2014.

síteni a Nemzeti Múzeum reakciós, fasiszta elemek általi felgyújtásáról szóló legendát.⁵³ Számos cikk, illetve plakát éberségre szólított fel, mivel „az ellenség nem alszik”. Ezzel nyilván a magyar események kapcsán a csehszlovákiai ellenségek elleni éberségre hívták fel a társadalom figyelmét. A lapok egyébként már október 23-a előtt is bő terjedelemben számoltak be az ellenséges nyugati elemek tevékenységéről, akik (többek között) léggömbökön röplapokat juttattak csehszlovák területre Nyugatról.⁵⁴ A magyar eseményekkel kapcsolatos csehszlovák propaganda később is erős maradt.⁵⁵

Végül, de nem utolsósorban a Csehszlovákia által nyújtott segítségről szeretnék röviden szólni. Ez a segítség igen sokrétű volt, de természetesen nem a forradalmárokat, hanem az ellenük harcoló keményvonalas kommunistákat és államvédelmiseket támogatták ezzel. November 4-ig az anyagi segítség (ideértve a pénz, fegyver, élelmiszer, vér, gyógyszer, különböző árucikkek átadását) még nem volt jellemző. Ekkor a segítség inkább erkölcsi támogatás volt, illetve a menekülő kommunisták, ávosok befogadását jelentette.

Már a forradalom kezdetétől fogva a határhoz közeli szlovák helyi szervek feladata volt a magyar elvtársaknak való segítségnyújtás. A forradalmárok elől menekülő magyar pártvezetők, belügyi–államvédelmi tisztek legnagyobb része a Szovjetunióba ment, de a második legfontosabb célpont Csehszlovákia volt számukra. Ezeket a személyeket a szlovák hatóságok kihallgatták, információkat igyekeztek tőlük szerezni, nem ritkán feladatokkal is megbízták őket. Ugyanakkor a bizalmatlanság jele volt az, hogy egyidejűleg megfigyelésükről is gondoskodtak a csehszlovák állambiztonság emberei révén. Az erkölcsi támogatás legfőbb jele a CSKP és a prágai kormány már említett október 29-i levele volt, amit a lapok 30-án közöltek címlapjukon.

A forradalom leverése, pontosabban a második szovjet intervenció után azonnal megkezdődött a Kádár-kormány gazdasági megsegítése is, de komoly belügyi támogatást is nyújtottak a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormánynak. November 5-én állították fel a Szolidaritási Alapot, aminek révén összesen hatvan millió korona lakossági felajánlás gyűlt össze, amit Prága árucikkek formájában nyújtott kormánysegéllyel egészített ki. Utóbbiról november 5-én tárgyalt, majd 12-én döntött a CSKP PB⁵⁶ és néhány nappal később, november 16-án ajánlotta fel Široký miniszterelnök a csehszlovák párt- és állami delegáció már említett budapesti látogatásán, kilencven millió koronás értékben.⁵⁷ A magyar állambiztonsági szervek a rendteremtéshez is támogatást kértek. 1957 januárjában fordult anyagi és technológiai segítségért Prágához Münnich Ferenc, aki a Kádár-kormányban a fegyveres erők minisztere posztját töltötte be. Ezt követően csehszlovák belügyi delegáció utazott Budapestre Karel Klíma miniszterhelyettes vezetésével. A magyar fél által kért műszaki cikkek, alkatrészek, fegyverek és operatív technika értéke meghaladta a három millió forintot. 1957. március 4-én indult el Prágából az a hat Tatra teherautó, ami a kért eszközöket és berendezéseket szállította. Szerepelt ezek között ötezer darab kölcsönbe kért gumibot is (amit már 1956 december közepén is kért a magyar fél), amit a csehszlovákok is csak részletekben tudtak biztosítani. Klíma és Münnich tárgyalásain (még 1957 januárjában) a

⁵³ Kinek volt haszna belőle? Új Szó különszám, 1956. november 27. 1.

⁵⁴ Ennek állambiztonsági iratanyagát és a (cseh)szlovákiai elszigetelt belső ellenállás röplapjait elemzi BUKOVSKÝ 2007. 343–346.

⁵⁵ Azonnal kiadták csehül és szlovákul is a kádárista Fehér könyveket, majd a hetvenes években Hollós Ervin, Molnár János, illetve Berecz János 56-os köteteit is. Lásd: TŰMA 2007. 84.

⁵⁶ NA, fond 1261/0/11, sv. 120., aj. 149. (1956. november 5.), bod 21., ill. uo. sv. 121., aj. 154. (1956. november 12.), bod 27.

⁵⁷ Popély 2014. 216–217. A tárgyalásokról kiadott közleményt lásd *Rudé právo* 1956. november 17. 1.; Új Szó 1956. november 18. 1.; illetve *Népszabadság* 1956. november 17. 2.

magyar miniszter közölte, hogy kiadatási kérelemmel fognak fordulni Romániához Nagy Imre esetében, abból a célból, hogy bíróság elé állítsák.⁵⁸ Ebben az időszakban egyébként a Csehszlovák Vöröskereszt is aktivizálta magát, és komoly összegű segítséget nyújtott Magyarországnak.

A közvetlen veszély elhárulása után a CSKP Nemzetközi Osztálya tovább foglalkozott a magyar forradalomhoz vezető okok feltáráásával. A vizsgálatok történelmi perspektívát kaptak, 1945-ig, sőt időnként 1918-ig visszanyúló elemzést végeztek, amelyek témái kiterjedtek az MDP helyzetének vizsgálatára, az államapparátusra (kormány, hadsereg, államvédelem sajátosságai), a káder- és ideológiai munkára, a gazdasági és társadalmi háttérre stb. A magyarországi elemzést aztán összevetették a hazai, azaz a csehszlovák állapotokkal. Az anyag összeállítóinak figyelme kiterjedt a magyar események csehszlovákiai visszhangjának társadalmi rétegek szerinti eltéréseire is.⁵⁹ A vizsgálat eredményeitől alighanem azt várták, hogy Csehszlovákia a továbbiakban is el tudja majd kerülni a magyar 1956-hoz hasonló megrázkódtatásokat.

A magyar forradalom hosszú távú következményei mégis felemásnak bizonyultak. Egyrészt kétségtelenül hozzájárultak a sztálinista rendszer már 1956 nyarán kezdődő megmerevedéséhez (s a nyert tapasztalatokat 1969 után ismét alkalmazhatták). Szigorították a büntetőjogi intézkedéseket, addig nem ismert bűncselekményeket sújtva megtorlással. Ezek közé tartozott pl. a terror, a rendzavarás és az „élősködés”. Döntöttek a tervezett amnesztia elhalasztásáról is. Az a tény, hogy a magyar hadsereg számos egysége a felkelés mellé állt, aggodalmakat keltett a CSKP-ban is a haderő politikai megbízhatósága kapcsán. Ennek következtében a fegyveres erőkre ható ideológiai (és állambiztonsági) nyomás nőtt. Egyidejűleg a CSKP párhadserege, a népi milícia technikai eszközeit jelentős mértékben modernizálták, felszerelése és kiképzése azonos lett a hadseregével. Emellett – Kádár lépéseihez hasonlóan – igyekeztek az életszínvonal növelésével megalapozni a rezsim népszerűségét. 1956 végén jelentős árleszállításokra került sor, amit masszív propaganda-kampány is kísért. A túlzott vállalások hozzájárultak a gazdaság hatvanas évek elejére kialakuló súlyos válságához, s így közvetett (egyben paradox) módon a reformfolyamat megindulásához.⁶⁰ Mindez viszont végül oda vezetett, amit a vezetés el akart kerülni: 1968-ban a reformok túlcsoordultak, s maga a politikai rendszer is veszélybe került. Ilyen értelemben igaza van Jacques Rupniknak, amikor a csehszlovák kommunizmus állandó fáziskéséséről beszél: a CSKP volt az a párt, amelyiket legkésőbb bolsevizáltak (1929), amelyik legkésőbb került hatalomra (1948) és amelyet utoljára desztálinizáltak.⁶¹

A témával foglalkozó több szerző is idézi azt a népies megfigyelést, hogy 1956-ban „a magyarok úgy viselkedtek, mint a lengyelek, a lengyelek úgy viselkedtek, mint a csehek, a csehek pedig úgy, mint a disznók”.⁶² Mint oly sok vicc, ez is túloz. Egyetértek Berkes Tamás értékelésével, amit Muriel Blaive könyve kapcsán fogalmazott meg: Csehszlovákia „nem szalasztott el semmiféle

⁵⁸ ABS H-669-1.

⁵⁹ NA, fond 1261/2/4 (Mezinárodní oddělení ÚV KSČ 1945–1962), sv. 110, aj. 371.

⁶⁰ BÍLEK–PILÁT 1996. 504–505., 509–511. A büntető törvénykönyv szigorítását lásd: 63/1956. tv. (1956. december 19.) In Sbírnka zákonů a nařízení republiky Československé, 1956/33. sz. 187–199. A törvény egyébként eltörölte az életfogytig tartó szabadságvesztést, s helyette 25 évig terjedő büntetést vezetett be.

⁶¹ RUPNIK 1996. 539.

⁶² Ezt a népies anekdotát Pavel Tigrid is említi Marx a Hradzsinban című művében. Idézi PERNES 1996. 522. De szerepel Muriel Blaive könyvében is (BLAIVE 2001. 29.), s ezt követően a kötet utolsózában megismétli Jiří Pernes is (PERNES 2001. 462.). Utal a korabeli viccre Berkes Tamás is (BERKES 2007. 107.) Érdekes, hogy 1996-ban Pernes még nem tett megjegyzést erről, ám 2001-ben már (Berkes szavaival élve) fejcsóválva jegyezte meg, hogy Blaive nem tudta megtartóztatni magát a vicc idézésétől.

lehetőséget, mert ennek előfeltételeit nem lehet külföldről importálni. A csehek nem árulták el az '56-os közép-európai forradalmakat, mint ahogy a magyar társadalom 1968-as passzivitása sem értékelhető a prágai tavasz leverésének helyesléseként. [...] Az 1956-os Csehszlovákiában nem érték meg meg egy radikális változás belső feltételei.”⁶³ *

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AHONEN, PERTTI (2011): Vliv vyhnanců a jejich organizací na politiku východního a západního Německa vůči Československu. In Christoph Buchheim – Edita Ivaničková – Kristina Kaiserová – Volker Zimmermann (eds.): Československo a dva německé státy. Ústí nad Labem, Albis International. 29–52.
- BALASSA ZOLTÁN (1994): Ki adjon feloldozást? *Dimenziók* 2. évf. 1. sz. 18–21.
- BALASSA ZOLTÁN (1997): Megtorlás Csehszlovákiában. In *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. Szimpózium, 1997. október 11–12. Előszó: Balás Piri László. Budapest, Konrad Adenauer Alapítvány Budapesti Képviselőte. 25–33.
- BÉKÉS CSABA (2006): *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*. Budapest, 1956-os Intézet.
- BENCsik PÉTER (2009a): Feledésre ítélt reformok? Az MDP KV 1956. júliusi ülése és a „tisztá lap” politikájának néhány történeti problémája. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* Tom. 129. 111–137.
- BENCsik PÉTER (2009b.): Az MDP értelmiségi határozata és az 1956 őszi „funkcionárius-vita”. *Aetas*. 24. évf. 2. sz. 87–103.
- BENCsik PÉTER (2016): *Csehszlovákia története dokumentumokban*. Budapest, Napvilág.
- BERKES TAMÁS (2007): Az ötvenhatos cseh passzivitás okai és értelmezése. *Múltunk* 52. évf. 1. sz. 104–121.
- BÍLEK, JIŘÍ 1993: *Vojenská a další opatření Československa v době povstání v Maďarsku na podzim 1956*. Díl 1. Praha, Historický ústav Armády České republiky.
- BÍLEK, JIŘÍ – PILÁT, VLADIMÍR (1996): Bezprostřední reakce československých politických a vojenských orgánů na povstání v Maďarsku. *Soudobé dějiny*. 3. évf. 4. sz. 500–512.
- BLAIVE, MURIEL (2001): *Promarněná příležitost*. Československo a rok 1956. Praha, Prostor.
- BUKOVSKÝ, LÁSZLÓ (2006): Štátna bezpečnosť a maďarská revolúcia roku 1956. In Edita Ivaničková – Simon Attila (szerk.): *Az 1956-os magyar forradalom és Szlovákia*. Somorja / Šamorín – Pozsony / Bratislava, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete. 75–81.
- BUKOVSKÝ, LÁSZLÓ (2007): Október szlovákiai recepciójának tükröződése a (cseh)szlovák állambiztonsági iratokban. In *Évkönyv XIV. 2006–2007*. Az 1956-os forradalom visszhangja a szovjet tömb országaiban. Szerk. Rainer M. János – Somlai Katalin. Budapest, 1956-os Intézet. 335–347.
- HAJDU TIBOR (1992): Az 1956. október 24-i moszkvai értekezlet. In *Évkönyv I*. Budapest, 1956-os Intézet. 149–156.
- HAJDU TIBOR (1993): „A magyar reakció néppellenes puccsa.” A csehszlovák KB 1956. december 5–6-i ülése a magyarországi eseményekről. In *Évkönyv II*. Budapest, 1956-os Intézet. 125–131.
- Hafko, Jozef (2006): Az 1956-os magyar forradalmi események egyházi visszhangja Szlovákiában a csehszlovák állambiztonsági jelentések tükrében. In Szesztay Ádám (szerk.): *Együtt*. Az 1956-os forradalom és a határon túli magyarok. Budapest, Lucidus. 161–175.
- HEIMANN, MARY (2009): *Czechoslovakia. The State that Failed*. New Haven–London, Yale University Press.
- JANEK ISTVÁN (2007): Csehszlovákia. In Békés Csaba (szerk.): *Evolúció és revolúció*. Magyarország és a nemzetközi politika 1956-ban. Budapest, 1956-os Intézet–Gondolat. 178–203.
- KAPLAN, KAREL (2005): *Kronika komunistického Československa*. Doba táni 1953–1956. Brno, Barrister & Principal.
- KISS JÓZSEF (2006): 1956 ősze Szlovákiában. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 8. évf. 3. sz. 3–20.
- KMECZKÓ MIHÁLY (1994): Hogyan élték meg 1956-ot a csehszlovákiai magyarok? Visszaemlékezések színes csokra. *Dimenziók*. 2. évf. 1. sz. 10–17.
- MARUŠIAK, JURAJ (2007): Az 1956-os magyar forradalom és Szlovákia. *Múltunk* 52. évf. 1. sz. 58–103.
- MITROVITS MIKLÓS (2014): Együtt vagy külön utakon a szocializmushoz? A desztalinizáció első szakasza Kelet-Közép-Európában. *Századok*. 148. évf. 1. sz. 91–111.

⁶³ BERKES 2007. 121. Ezzel a véleménnyel összhangban van Jacques Rupnik fentebb idézett értékelése is a cseh kommunista mozgalom fáziskéséséről.

- MOLNÁR IMRE (2010): 1956 hatása és következményei Csehszlovákiában. In Zombori István (szerk.): *Az 1956-os forradalom hatása a környező országok egyházaira*. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség – Historica Ecclesiastica Alapítvány. 93–103.
- NAGY ENIKŐ (2014): A Magyar Természettudományi Múzeum tragédiája 1956-ban. *Újkor.hu* http://ujkor.hu/horizont/mttm_1956 Hozzáférés: 2017. 04. 23.
- PERNES, JIŘÍ (1996): Ohlas maďarské revoluce roku 1956 v československé veřejnosti. Z interních hlášení krajských správ ministerstva vnitra. *Soudobé dějiny* 3. évf. 4. sz. 512–526.
- PERNES, JIŘÍ (2000): Československý rok 1956. K dějinám destalinizace v Československu. *Soudobé dějiny* 7. évf. 4. sz. 594–618.
- PERNES, JIŘÍ (2001): Rok 1956 očima československého historika. In Muriel Blaive: *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956*. Praha, Prostor. 459–481.
- PERNES, JIŘÍ (2009): The Establishment and First Crisis of the Communist Regime, valamint: Communist Czechoslovakia on a Journey from a Consolidation of Totalitarianism Towards a Liberalization of the Regime. [Könyvfejezetek] In Jaroslav Pánek – Oldřich Tůma et al.: *A History of the Czech Lands*. Prague, Karolinum. 494–520., illetve 523–535.
- PEŠEK, JAN (1993): Maďarské udalosti roku 1956 a Slovensko. *Historický časopis*. 41. évf. 4. sz. 430–442.
- POPÉLY ÁRPÁD (2006): A szlovák pártvezetés és az 1956-os magyar forradalom. In Edita Ivaničková – Simon Attila (szerk.): *Az 1956-os magyar forradalom és Szlovákia*. Somorja / Šamorín – Pozsony / Bratislava, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete. 57–74.
- POPÉLY ÁRPÁD (2014): *Fél évszázad kisebbségben*. Fejezetek a szlovákiai magyarság 1945 utáni történetéből. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- POPÉLY, ÁRPÁD (2016a): The Bratislava Új Szó and the Hungarian Revolution of 1956. The Anti-revolutionary Propaganda in the Hungarian-language Daily of the Communist Party of Slovakia. In Barnabás Vajda et al.: *Forms of Political and Media Propaganda in Central Europe, Czecho-Slovakia and Hungary (1938–1968)*. Komárno / Komárom, Faculty of Education of University of J. Selye. 73–96.
- POPÉLY ÁRPÁD (2016b): Az Új Szó szerepvállalása az 1956-os forradalom idején. *Eruditio – Educatio* 11. évf. 4. sz. 11–18.
- POPÉLY ÁRPÁD (2016c): A pozsonyi Új Szó és az 1956-os magyar forradalom. A forradalommal szembeni propaganda a szlovákiai magyar pártlapban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 18. évf. 4. sz. 11–31.
- RAINER M. JÁNOS (1996, 1999): *Nagy Imre*. Politikai életrajz. I–II. kötet. 1956-os Intézet, Budapest.
- RUPNIK, JACQUES (1996): Promeškané setkání. Rok 1956 v pohledu z Prahy. *Soudobé dějiny* 3. évf. 4. sz. 535–539.
- RYCHLÍK, JAN (2012): *Češi a Slováci ve 20. století*. Spolupráce a konflikty 1914–1992. Praha, Vyšehrad – Ústav pro studium totalitních režimů.
- SIMON ATTILA (2006): A szlovákiai magyarok és az 1956-os forradalom. In Edita Ivaničková – Simon Attila (szerk.): *Az 1956-os magyar forradalom és Szlovákia*. Somorja / Šamorín – Pozsony / Bratislava, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete. 41–55.
- SZESZTAY ÁDÁM (2003): *Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében, 1956–1962*. Az ötvenhatos forradalom hatása a kelet-közép-európai kisebbségpolitikára. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadói Kör.
- TŰMA, OLDŘICH (2007): A magyar forradalom hatása Csehszlovákiára, 1956–1968. In *Évkönyv XIV. 2006–2007*. Budapest, 1956-os Intézet. 80–90.
- VAJDA BARNABÁS (2006a): Csehszlovákia álláspontja a magyar kérdés ENSZ-vitájában 1956–1957-ben. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 8. évf. 3. sz. 33–45.
- VAJDA BARNABÁS (2006b): A pozsonyi magyar pedagógiai iskola 1956-os fekete szalagos akciói. In Szesztay Ádám (szerk.): *Együtt. Az 1956-os forradalom és a határon túli magyarok*. Budapest, Lucidus. 177–195.
- VAJDA BARNABÁS (2010): Csehszlovákiai események az 1956-os magyar forradalom hatásai alatt. In Zombori István (szerk.): *Az 1956-os forradalom hatása a környező országok egyházaira*. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség – Historica Ecclesiastica Alapítvány. 85–92.
- ŽÁČEK, PAVEL (2016): „Napěti v Budapešti trvá”. Hlášení rezidentury Správy rozvědky ministerstva vnitra, 1956–1958. Kézirat, megjelenés alatt.
- ZSILKA LÁSZLÓ (1994): Nem kért segítség. *Dimenziók* 2. évf. 1. sz. 22–25.